

тынивание – это процесс утраты почвами своего природного плодородия, становится понятно – тревожным весьма сложная для современных условий роль орошения для прошлого и нынешнего состояния Кура-Араксинской низменности.

В настоящее время ирригационная – мелиоративная сеть Азербайджана составляет более 50 тыс. км², при неумелом и бессистемном использовании которого можно создать такие необратимые условия, что жизнь может стать весьма проб-

лематичной.

Процессы опустынивания и проблемы водообеспечения во многом взаимосвязаны. Опустынивание в условиях орошаемого земледелия требует меры; по предотвращению заболачивания и вторичного засоления орошаемых земель: создания современных оросительных систем и оросительного оборудования: экономичного использования воды: создания лесных полос площади орошаемой территории: восстановление тугайных лесов вдоль рек и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алиев Г.А., Назирова Б.Т. Сельскохозяйственное использование земель в аридных районах Азербайджана. Межд. науч. симп. Борьба с опустыниванием комплексного развития. Ташкент, 1981, с. 48-50.
2. Мабутов Дж. М. Цикличность климата и изменчивость ландшафтов как факторы окружающей среды в развитии опустынивания. Межд. науч. симп. Борьба с опустыниванием путем комплексного развития. Тез. докл. Ташкент, 1981, с. 20-22.
3. Гроссгейм А.А. Очерк растительности Кура-Араксинской низменности. Сб. №7, с. 56-116.
4. Волобуев В.Р. Генетические формы засоления почв Кура-Араксинской низменности. Баку: Изд.-во АН СССР, 1951.
5. Природные условия и ресурсы Кура-Араксинской низменности. Изд.-во АН Азерб. ССР, Баку, 1965, с. 200.

The Ecological Condition of Kura-Araz Lowland

Kura-Araz lowland is the main agricultural base of the country. Anthropogenic factors, melioration works beginning from the 40-s, construction of the drainage system and water reservoirs became the main factor for change of land structure and in the result of that became the main reason for desertification of land. At this moment the ecological processes in the Kura-Araz lowland must be evaluated as reduction of biological region

+++++

BOYUK QAFQAZIN TORPAQƏMƏLƏGƏTİRƏN SUXURLARININ MIKROMORFOLOGİYASI VƏ MINERAL TƏRKİBİ

V.Ə.MƏMMƏDOV

Azərbaycan ET Eroziya və Suvarma İnstitutu

Geoloji quruluşu (2,4,5,8,9) və torpaqəmələgətirən süxurların müxtəlifliyi ilə Böyük Qafqaz respublikasının digər ərazilərindən fərqlənir (1,3,6,7 və s.). Belə ki, şimal-şərq yamacın dağlıq hissəsində alt yura (liyas) və üst təbaşir (senon) çöküntüləri; qərbdə (Baş silsiləyə yaxın) alt yuranın tünd rəngli gilli şistləri; orta yuranın (Baş silsilənin qolları) boz qonur şistvari qum daşları; təbaşir dövrünün əhəngdaşı və üst yuranın (yan silsilə) konqlomeratları geniş yayılmışdır. Şərqə doğru isə süxurlar tədricən dəyişir, təbaşir dövrünün əhəngdaşları və kəltənvari konqlomeratlar üstünlük təşkil edir.

Dağətəyi və düzənlik sahələrdə torpaqəmələgətirən süxurlar kül və sarımtıl kül rəngində lössəbənzər delüvial gillər və gillicələr, qərb istiqamətində isə xəzər və

allüvial çöküntülər üstün yer tutur ki, bunlar da əsasən qalın çaydaşı yığınları və prolüvial gətirmələr üzərində yerləşmişdir.

Böyük Qafqazın cənub, cənub-şərq yamaclarında isə gillər, təbaşir və yura dövrünün əhəngdaşları, habelə üçüncü və dördüncü dövr çöküntüləri geniş yayılmışdır. Bozqır yaylası daxilində ağcaqıl və abşeron dövrünün gilləri ilə yanaşı kaynazoy (mio-sen və oliqosen) çöküntülərinin də rolu böyükdür. Alazan-Həftəran vadisində isə torpaqəmələgətirən süxurlar əsasən dağlıq hissədə yayılmış süxurların törəmələrindən - allüvial, allüvial-prolüvial və prolüvial gətirmələrdən ibarətdir.

Ərazinin səth quruluşunun formalaşması və torpaqəmələgətirən süxurların səciyyəvi xüsusiyyətləri baxımından Böyük Qafqazın cənub-şərq yamacı (Sumqayıtçay

və Pirsaatçay arası) digər sahələrdən fərqlənir. Belə ki, Pirsaat düzənliyi allüvial, cənubi və mərkəzi Qobustan isə üçüncü və dördüncü dövrün delüvial-prolüvial çöküntüləri ilə örtülmüşdür.

Maqmatik süxurlar yayılma qanunauyğunluqlarına görə cənubi-şərqi Qafqazın cənub yamacında Böyük Qafqazın Tfan və Vəndam struktur –fasiya zonasının meqantiklinorisi ilə əlaqədar olub, maqmatik proseslərin xarakterinə görə bu iki zonanın biri digərindən fərqlənir (4).

Tfan zonasında mezazoya qədər olan dövrün: biotitli-qranit, kvarslı-porfir, qranodioritli-porfir, kristallik şistlər və yura dövrünün: diabaz, diabazlı-porfir, andezitli-bazalt, porfir, qabbro, qabbro-lu-diorit və s. süxurları xarakterikdir.

Vəndam zonasında isə orta yura dövrünün diabazlı porfir, andezitli-bazalt porfir, kvarslı-qabbro-lu sienit, qabbro-lu-diabaz, diabazlı-porfir, andezitli-porfir, kristalloklastiki tuf, diorit, qranit və s. süxurlar yayılmışdır.

Məlum olduğu kimi, torpağın tərkibi və xassələri ilk növbədə torpaqəməlgəlmə prosesi torpaqəməlgətirən amil kimi onun mineral əsasını formalaşdıran komponentlərin daşıyıcısı ana süxurlardan çox asılıdır. Bu baxımdan torpaqəməlgətirən süxurların mikroquruluşunun və mineral tərkibinin öyrənilməsi böyük maraq doğurur. Tədqiqat müxtəlif döşəmə və ana süxurlarda mikromorfoloji üsullardan istifadə edilməklə aparılmışdır (şəkil 1,2).

Elüvial-prolüvial gillicələr. İlk mineralın və süxur qırıntılarının yerləşməsindən asılı olaraq rəngi müxtəlif olub, kipliyi zəifdir, torpaqəməlgəlmə prosesinə az məruz qalan hissələrdə mikroquruluşun müəyyən olunması çətindir. Məsələlər əsasən iri süxur qırıntıları və mineral dənələri arasında yerləşmişdir. Üzvi qalıqlar və gilin istiqamətlənmiş formaları müşahidə olunmur. Yapışdırıcı maddə müxtəlif boylu, karbonatlı birləşmələrdən ibarətdir. Mineral hissəni kalsit (5%), çöl şpatı (10%), mika (biotit) (13%), kvars (7%), limonit + maqnetit (5%) və gil materialı (60%) təşkil edir.

Alevrolitlər. Tərkibi kvars, çöl şpatı, serisit, kalsit və piritdən ibarət olub, qum daşlarına daha yaxındır. Çöl şpatı serisləşmiş, kalsitləşmiş plagioklazdan və nadir hallarda isə ortoklazdan ibarətdir. Sement-

ləşdirici maddə süxurun 15-20%-ni təşkil edən serisitli-silikatlı gil hissəciklərindən ibarətdir.

Qumlu əhəngdaşı. Rəngi bozumtul olub, strukturası psammo-üzvi mənşəlidir. Skelet hissəni 10% çöl şpatı, 20% kvars, 70% isə müxtəlif ölçülü karbonat qırıntıları ilə üzvi qalıqların əmələ gətirdiyi sement təşkil edir.

Boz gillər. Strukturası alevropelitli olub, tərkibi 9% kvars, 12% çöl şpatı (plagioklaz), 4% filiz mineralları, 2% xlorit və 73% gil hissəciklərindən ibarətdir.

Alevrolitli-gilli şist. Strukturası alevropelitlidir, süxurun 80% -ni gil kütləsi, 8%-ni kvars, 5%-ni muskovit və 7%-ni isə filiz mineralları (limonit, maqnetit və s.) təşkil edir.

Əhəngli qum daşı. Strukturası üzvi klastikdir. Şlifdə 10% kvars, 25% karbonatlar, 2% plagioklaz və 63% karbonatlaşmış üzvi qalıqlar müşahidə olunur.

Qumlu gilli şist. Strukturası şistvaridir. Süxurun əsas kütləsini kvars (10%), plagioklaz (3%), xlorit (2% və gil materialı (85%) təşkil edir.

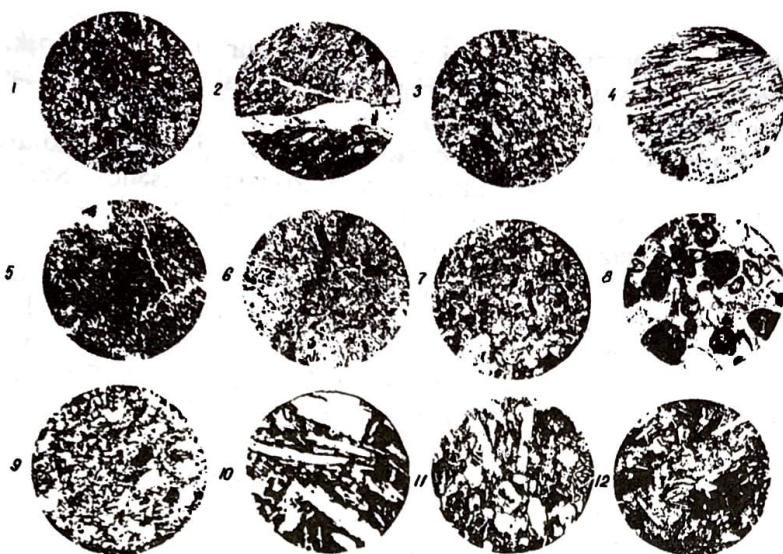
Qum daşı. Bu süxurların tərkibi kvarslı –plagioklazlı, strukturası narın psammitlidir. Süxurun əsas kütləsi gil maddəsi ilə sementləşmiş kvars və plagioklazın müxtəlif ölçülü və formalı dənələrindən ibarətdir. Çox hissəsi dəyişilərək pelit materialına çevrilmiş plagioklazla bərabər, narın serisit, xlorit, kalsit və bəzən biotit dənələrinə də təsadüf olunur.

Alevrolitli gillər. Strukturası alevrolitlidir. Tərkibi 10% kvars, 5% muskovit, 15% filiz mineralları, 70% narın gil kütləsi və tək-tək karbonat dənələrindən ibarətdir.

Gilli şist. Strukturası pelitli olub, rəngi tünd-boz və qaradır. Süxurun əsas hissəsini üzvi maddə hopmuş gil kütləsi təşkil edir. Bəzən narın kvars dənələri və filiz mineralları müşahidə olunur (şimal-şərq yamac).

Allüvial-prolüvial gətirmələr. Strukturası alevropelitli olub, mineral skelet hissəsinin 7% -ni kvars, 10%-ni çöl şpatı, 15%-ni ağac kökləri və 68%-ni gil kütləsi təşkil edir.

Gilli qum daşı. Cənub yamac strukturası psammitli olub, tərkibi 25% kvars, 5% çöl şpatı, 20% silisium və 15% gilli süxur qırıntılarından, 35% isə süxurun sementini təşkil edən dəmirli-gilli maddələrdən ibarətdir.

Şəkil 1. Torpaqəmələgətirən süxurların morfolojiyası: 1 – delüvial-prolüvial gillicələr; 2 – qumlu gilli şist; 3 – alevrotli gilli şist; 4 – gilli şist; 5 – karbonatlı gillicələr; 6 – allüvial-prolüvial gətirmələr; 7 – qumlu əhəng daşının aşınma materialları; 8 – üzvi mənşəli əhəngli qumm-daşı; 9 – iridanəli qumm daşı; 10 – andezitli bazalt; 11 – andezitli porfirin; 12 – qabbro-diabaz. Böyüdülmüş 59 dəfə, Nik x.

Andezitli porfirinli tuf. Strukturası litokristalloplastiki olub, 20% kvardan, 7% maqnetit+hematitdən, 50% andezitli-porfirin qırıntılarından və 23% xloritli-dəmirli sementləşdirici maddədən təşkil olunmuşdur.

Dolomitləşmiş əhəng daşı. Strukturası əsasən kristallik olub şliffin bəzi sahələrində isə dioblastikdir. Əsasən kristallik və pelitvari kalsitdən və rom-bvari dolomitdən təşkil olunmuşdur.

Dəyişilmiş metasomatik alevrolitli qumdaşı. Süxurun əsas kütləsi kvars (50%), çöl şpatı (20%) və dəmirləşmiş gilli (30%) maddədən ibarətdir.

Gilli şist. Tekstrukturası şistvari olub, strukturası pelitli mikro flidlidir. Süxurun əsasın pelitləşmiş – hidromikalı maddə təşkil edir. Eyni zamanda kvars və çöl şpatına, şliffin bəzi sahələrində isə tək-tək dəmirli filiz materiallarına da təsadüf olunur. (cənub yamac).

Karbonatlı qum daşı. Strukturası psammitli olub, süxurun əsas kütləsini kvars (5%), plagioklaz (pelitləşmiş çöl şpatı, 70%) və karbonatlı sement (25%) təşkil edir.

Andezitli bazalt. Porfirli strukturaya malik olub, plagioklaz, piroksen, qonur rəngli vulkan şüşəsindən və az miqdarda filiz minerallarından ibarətdir. Süxurun əsas kütləsi plagioklazın nazik mikrolitindən təşkil olunmuşdur.

Qabbrolu-diabazlar. Mikroskop altında yaşıl çalarlıqlı tünd – boz rəngli, kip, iri dənəli olub, strukturası ofitli və toksitlidir. Mineral tərkibi 50-65% plagioklazdan, 30-35% piroksendən, az miqdarda isə maqnetit, xlorit, biotit, epidot, sfen və kalsitdən

ibarətdir.

Belə ki, müxtəlif süxur nümunələrindən hazırlanmış şliffərin mikroskop altında təhlilindən məlum olur ki, onların petroqrafik tərkibi fərqli olub kvars (50%) – dəyişmiş metasomatik qum daşında, çöl şpatı (50-70%-ni pelitləşmiş plagioklazlar təşkil edir) – qabbrolu diabaz və karbonatlı qum daşında, kalsit (15-25%) – əhəngli və karbonatlı qum daşlarında, filiz mineralları (15%) – alevrolitli gillərdə, piroksenlər (30-35%) isə qabbrolu – diabazlarda üstünlük təşkil edir. Mika (alevrolitli gillər və delüvial – prolüvial gillicələr) və xloritin (qumlu boz gillər və qumlu gilli şist) miqdarı isə 2-5% arasında dəyişir.

Bu süxurların sementini onların tərkibindən asılı olaraq gilli (60-85%), dəmirli-gilli (30-35%), karbonatlı-gilli (60%), serisitli – silikatlı (15-20%), xloritli –dəmirli (23%) və karbonatlı üzvi mənşəli maddələr (70%) təşkil edir. Onlardan gil maddəsinin yayılma arealı geniş (alevrolitli və qumlu – gilli şistlər, qumlu-boz gillər, alevrolitli gillər, allüvial – prolüvial gətirmələr) olub, alevrolitli və qumlu – gilli şistlərdə (80-85%) miqdarı daha yüksəkdir. Eyni zamanda bəzi (alt və orta yura yaşlı şistlər və s.) süxurlar fiziki aşınmaya daha çox məruz qaldığından çöl şpatının pelitləşməsi və serisitləşməsi, biotitin xloritləşməsi, habelə çöl şpatı və mikanın narindispers fraksiyalara (toz və gil) keçməsi müşahidə olunur.

Torpaqəmələgətirən süxurlar və onların aşınma materiallarında ilkin minerallarla yanaşı, törəmə (gil) minerallar da geniş yayılmışdır. Rentgen difraktogrammaların

açıqlanması, bütün vəziyyətlərdə (havada qurudulmuş, qliserin əlavə olunmuş və 550°C-də közərdilmiş) yüksək dispers fazanın formalaşmasında, hidromika, kaolinit, xloritlə yanaşı kristal qəfəsləri genişlənən smektit, vermikulit və qarışıq laylı mineralların da iştirak etdiyini göstərir (şəkil 2).

Hidromika, əsasən dioktaedrik xarakterli olub, 9,98-10,1; 4,95-5,01; 3,33-3,34A⁰

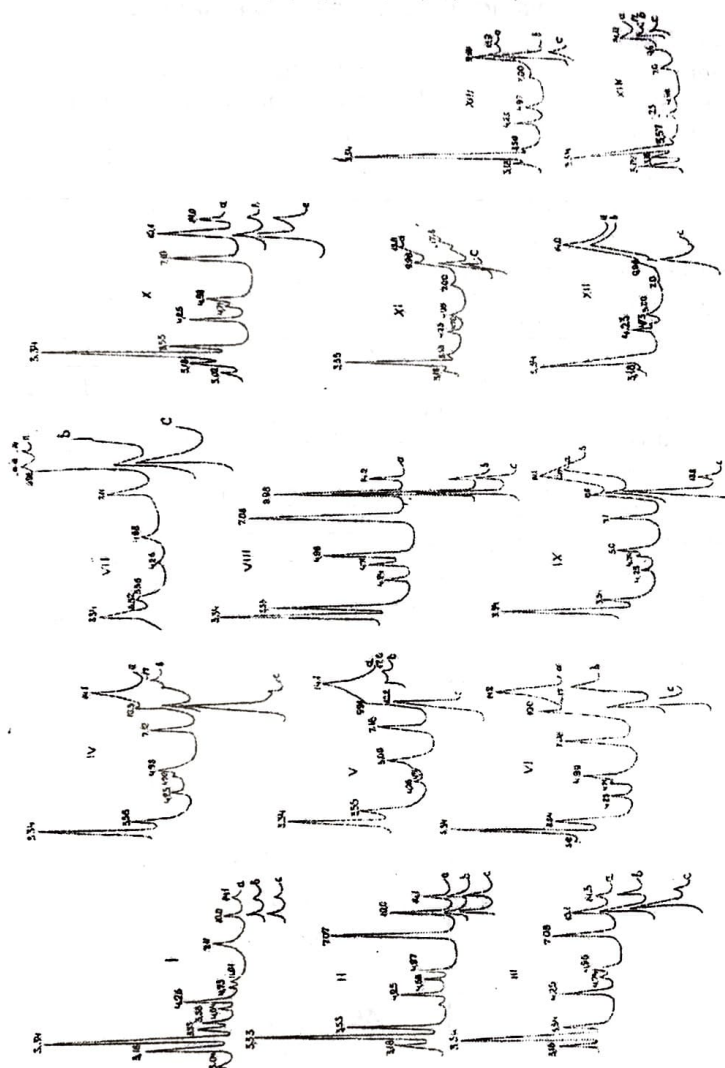
piklərlə ifadə olunmuşdur.

Difraktogrammalarda müşahidə olunan piklərin yüksək intensivliyi, dar profili, itiliyi və aydın ifadə olunması onların yaxşı kristallaşdığını, eyni zamanda cüt reflekslərin tək reflekslərlə müqayisədə zəif ifadə olunması bu mineralın oktaedrik vəziyyətdə olan strukturunda müəyyən miqdarda 3 valentli dəmirin olması ilə izah olunur.

Xlorit (14,0-14,4; 7,00-7,09; 4,71-4,47A⁰ və s.) bütün vəziyyətlərdə sabit qalır. İti və dəqiq reflekslərin (7,00-7,16; 3,55-3,58 A⁰) xarakterik olduğu kaolinit, 550° C-də közərdilmiş nümunələrdə itir. Çox zaman isə xloritin 002 tərtibi kaolinitin 001 tərtibi ilə üst-üstə düşdüyü üçün 7 A⁰-lik pikin intensivliyi kəskin şəkildə azalır.

Mütəhərrik silikatlar smektik və vermikulitdən ibarət olub, birincidə (qliserinlə doyurulduqdan sonra) müstəvilər arası məsafənin qiyməti 17,6 A⁰ təşkil edir. Vermikulit isə müstəqil faza kimi, qliserin əlavə olunmuş nümunədə 14,5 A⁰-dək artaraq, közərdikdən sonra 10 A⁰-dək azalan, 14 A⁰-lik (quru hava şəraitində) reflekslə ifadə olunur.

Qarışıq təbəqəli minerallar (hidromika – smektit, xlorit – vermikulit) bəzi nümunələr müstəsna olmaqla azlıq təşkil edir. Belə ki, hidromika – smektit törəmələri əsasən qeyri-müntəzəm quruluşa malik olub, quru hava şəraitində hazırlanmış nümunələrdə 10 və 14 A⁰ əsas reflekslərin assimetrikliyi ilə təyin olunmuşdur. Qliserin əlavə olunduqda difraksiya maksimumları kiçik bucaqlar istiqamətində sürüşür, 550° C-də közərdildikdən sonra isə təbəqələrarası mütəhərrik (labil) boşluqların sıxılması ilə onların birinci əsas refleksi hidromikanın 001 refleksinin üzərinə düşür. Eyni zamanda, közərdilmiş nümunələrdə müşahidə edilən 11,5-11,8 A⁰ piklər – müntəzəm

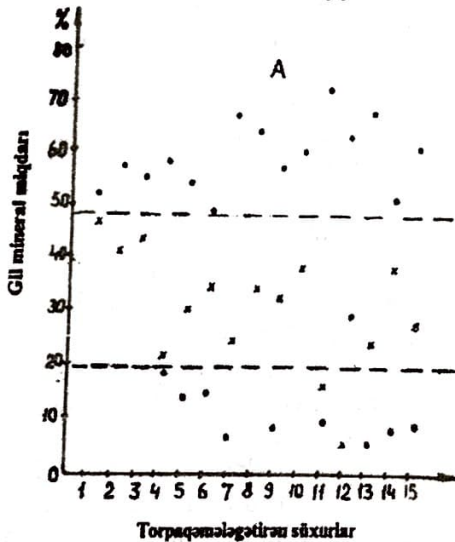
Şəkil 2. Torpaqəmələgətirən süxurların rentgendifraktogrammaları: I – qumm daşı (cənub yamac), II – gilli şist (cənub yamac); III – gilli şistlərin elüvisi (cənub yamac); IV – üzvi mənşəli qumlu əhəng daşı (şimal-şərq yamac); V – boz gillər (şimal-şərq yamac); VI – karbonatlı delüvial gillicələr (cənub-şərq yamac); VII – gilli şistlərin aşınma materialı (şimal-şərq yamac); VIII – allüvial-prolüvial gətirmələr (cənub yamac); IX – karbonatlı gillicələr (cənub yamac); X – gilli qumm daşı (cənub yamac); XI – elüvial-delüvial gətirmələr (cənub yamac); XII – əhəngli qumm daşının elüvisi (cənub-şərq yamac); XIII – gil şistinin aşınma materialı (cənub yamac); XIV – lössvari gillicələr (şimal-şərq yamac); a – havada qurudulmuş vəziyyətdə; b – qliserinlə hopturulmuş; c – 550°-də közərdilmiş.

quruluşa malik qarışıq təbəqəli xlorit – vermukilitin olduğunu göstərir.

Gil minerallarından cənub yamacın elüvial-delüvial gətirmələrində hidro-mika (73%), həmin yamacın qumdaşlarında isə kaolinit+xlorid(47%) üstünlük təşkil edir. Lakin cənub-şərq yamacın əhəngli qum daşının elüvisində kaolinit+xlorid-7.8, cənub yamacın karbonatlı gilicələrində isə hidromikanın miqdarı – 1.4 dəfə azalır.

Kristal qəfəsi genişlənən mütəhərrik silikatlar isə sərt struktura malik minerallarla müqayisədə az olub, cənub-şərq yamacın əhəngli qum daşının elüvisində (30%) daha çox toplanmışdır. Onların cənub yamacın gilli şistlərinin elüvisində isə (6%) azalması müşahidə edilir (cədvəl).

Məlum olduğu kimi, torpaqəmələgətirən süxurların əsas kütləsi ilkin minerallardan ibarət olub, zaman keçdikcə onlar aşınma prosesinə məruz qalaraq, parçalanır və müxtəlif boylu fraksiyalara keçərək tədricən yüksək dispes fazanı formalaşdırır. Bu baxımdan tədqiq olunan süxurlardakı gil mine-rallarının qrafik analizi (şək. 3(A)), yalnız onların miqdarındakı müxtəlifliyi deyil, ayrı-ayrı gil minerallarının diferensiasiyasını da müəyyən edir. Belə ki,

Şəkil 3. Müxtəlif torpaqəmələgətirən süxurlarda gil minerallarının paylanması (A) və onların torpaqəmələgətirən süxurların formalaşmasında rolu (B)

Qeyd: • - hidromika (H), × - kaolinit + xlorit (K+X), o - mütəhərrik silikatlar (M.S.) Vermikulit+smekit

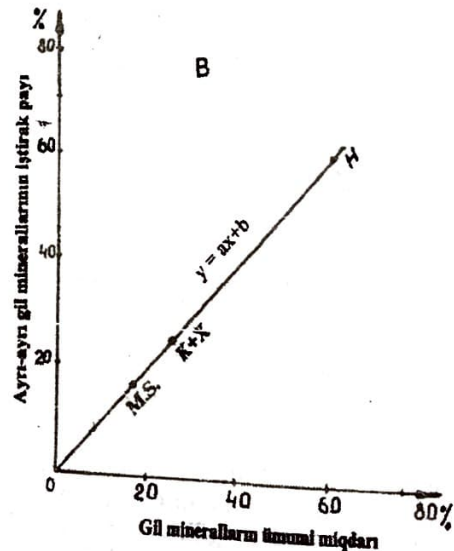
NƏTİCƏ

1. Tədqiq olunan ərazinin geoloji quruluşu mürəkkəb olub, onun formalaşmasında müxtəlif petroqrafik tərkibli terrigen (qırıntı) çökmə, metamorfik və cənub yamacda nisbətən kiçik ərazidə yayılmış maqma-

hid-romika qrafikin yuxarı, kaolinit + xlorid orta və mütəhərrik silikatlar (smektit və vermipulit) isə aşağı hissəsini tutur. Ümumilikdə tədqiq olunan bu süxurların formalaşmasında (şək.5 (B)) orta hesabla 61.5% hidromika, 26.5% kaolinit + xlorid və bəzi süxurlar istisna olunmaqla 18.0% mütəhərrik silikatlar iştirak etməklə yanaşı, onların düz xətt tənfiyi ($y=rx+b$) üzrə paylanması da yuxarıda deyilənləri bir daha təsdiq edir.

Cədvəl. Torpaqəmələgətirən süxurların yüksək dispers fazasının mineral tərkibi (Biskay üsulu ilə, 1964)

Süxurlar	Minerallar,%		
	M.S.	H	K+X
Qumdaşı	-	53	47
Gilli şist	-	58	42
Gilli şistlərin elüvisi	-	56	44
Üzvi mənşəli qumlu əhəng daşı	19	59	22
Boz gillər	14	55	31
Karbonatlı gillisələr	15	50	35
Gilli şistlərin aşınma materialı	7	68	25
Allüvial-prolüvial gillisələr	-	65	35
Karbonatlı-delüvial gillisələr	9	58	33
Gilli qum daşı	-	61	39
Elüvial-delüvial gətirmələr	10	73	17
Əhəngli qumdaşının elüvisi	30	64	6
Gilli şistlərin elüvisi	6	69	25
Lössvari gillisələr	9	52	39
Əhəng daşının elüvisi	10	62	28

tik süxurlar kompleksi iştirak edir. Aşınaraq torpaqəmələgəlmə sferasına daxil olan süxurlar ilkin minerallardan azad olmuş əsaslarla zəngin torpaqəmələgətirən mineral substrat yaradır.

2. Süxurların nisbətən bol mineral ehti-

yatına malik olması, onların aşınması və torpaqəmələgəlmə prosesinə zəif məruz qaldıqlarını göstərir. Digər tərəfdən isə, bəzi süxurlarda çöl şpatının pelitləşməsi və serisitləşməsi, biotitin xloritləşməsi, maqnetit, sfen, rutil və limonitin leykoksenləşməsi müşahidə olunur. Eyni zamanda, çöl şpatı və mika fiziki aşınma nəticəsində tədricən daha kiçik boylu (toz və gil) fraksiyalara keçərək hidromika və mütəhərrik silikatların əmələgəlməsində ilkin material kimi iştirak edir.

3. Torpaqəmələgətirən süxurların yüksək

dispers fazasının mineral tərkibi əsasən oxşar 2:1 (hidromika, smektit və qarışıq laylı mika - smektit), 2:1:1 (xlorit) və 1:1 (kaolinit) olub, onların miqdarında isə müxtəliflik müşahidə olunur. Belə ki, hidromika (73%) cənub yamacın elüvial – delüvial gətirmə materiallarında, xlorit+kaolinit (47%) həmin yamacın qumdaşlarında, mütəhərrik silikatlar isə (30%) cənub-şərq yamacın əhəngli qumdaşlarının elüvisində daha çox toplanılmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Алиев Г.А. Почва Большого Кавказа (в пределах Азерб. ССР), част 1, «Элм», Баку, 1978. 2. Али-заде С.А., Байрамов А.А., Мамедов А.В., Ширинов Н.Ш. Геология четвертичных отложений Азербайджана. Изд-во «Элм», Баку, 1978. 3. Гасанов Б.И. Буроземообразование в лесных почвах Азербайджана. Баку, Изд-во «Элм», 1983. 4. Кашкай М.А., Султанов А.Ф., Шыхалибеги Э.Ш. и др. отчет по теме: Закономерности формирования и размещения медно – колчеданных, колчеданно-полиметаллических месторождений южного склона Большого Кавказа в пределах Мазымчай и Вандамчай. Баку, 1973. 5. Мазанов Д.Д. Литология и генезис юрских отложений Большого Кавказа в пределах Азербайджана, изд-во АН Азерб. ССР, Баку, 1969. 6. Почвы Азербайджанской ССР, Баку. АН Азерб. ССР, 1963. 7. Саламов Г.А. Лесные почвы южного склона Большого Кавказа Азерб. ССР, из-во «Элм», Баку, 1979. 8. Султанов А.Д. К литологии и условия накопления осадочных пород юго-восточного склона Главного Кавказского хребта. 10 лет АН Аз. ССР, Баку, из-во АН АЗ ССР, 1957. 9. Шихалибеги Э.М. История геологического развития южного склона юго – восточного Кавказа. Тр. Азерб. Индустр. Ин – та им. Азизбекова, Баку, 1953. 10. Biscay E.P.E. Distinction between Koalinite and chlorite in recent sediments by x-ray diffraction Amer. Mineral, 1964. № -9-10, p. 1281-1289.

ŞİRVAN DÜZÜ TORPAQLARININ MÜASİR EKOLOJİ DURUMU VƏ MELİORATİV VƏZİYYƏTİNİN YAXŞILAŞDIRILMASI YOLLARI

A.C.HƏŞİMOV, kənd təsərrüfatı elmləri namizədi,
Q.Ə.XASAYEV, texnika elmləri namizədi
«AzETHvəMİ» EİB

Yeni iqtisadi münasibətlərə keçildiyi bir vaxtda ölkədə iqtisadiyyatın hərtərəfli inkişafının təbiətlə, onun zəngin sərvətləri ilə tam bağlılığı bütövlükdə təbiəti, o cümlədən torpaq və su ehtiyatlarını qorumaq və onlardan daha səmərəli istifadə etmək zərurəti yaratmışdır. Bu problemi həll etmək üçün ətraf mühitin qorunmasını yaxşılaşdırmaq, əvəzedilməz təbii sərvətlərdən biri olan torpağın sağlamaşdırılması, ondan səmərəli istifadə olunması qayğısına qalmaq lazımdır.

Hazırda respublikanın vahid torpaq fondunun 3,8 milyon hektarı (44,2%) dövlət mülkiyyətində saxlanılmış (bunun da 1,9 milyon hektarı qış və yay ot-laqlarından ibarətdir), 2,7 milyon hektarı (31,4%) bələdiyyə mülkiyyətinə, qalan 2,1 milyon hektarını (24,4%) isə xüsusi mülkiyyətə verilmişdir [7.8].

Respublikamız təbii ehtiyatlarla nə qədər zəngin olsada, onun torpaq və su ehtiyatları bir o qədər də məhduddur. Torpaq bütün bəşəriyyətin həyatında həlledici rol oynayan başlıca sərvətdir. Planetimizin 149 milyon kvadrat kilometr olan quru ərazisinin yalnız 19 milyon kvadrat kilometrini (12,3%) əkin sahələri təşkil edir. Bunun da 3,2 milyon kvadrat kilometrini (2,2%) suvarılan torpaqlar tutur. Əkinçilikdə istifadə olunan torpaq sahəsi son 60 ildə 2 dəfə artmışdır. Bununla bərabər, hazırda hər il 5-7 milyon hektar torpaq əkin dövriyyəsiindən çıxır [4].

Kənd təsərrüfatında istifadə edilən torpaqların hər nəfərə düşən sahəsi Yaponiyada 0,07, Misirdə 0,1, Rusiyada 11, ABŞ-da 2, Kanadada 3, Argentinada 6, Avstraliyada 40 hektar təşkil edir. Azərbaycan Respublikası torpaq sərvətinə aid